

"שואה ומלחמה"

"ליל הבדולח"

מתוך "ליקוטי שמואל"

עורך ומלקט: ש.אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

ליל הבדולח

הלילה שבין 9 ל – 10 בנובמבר 1938 (אור לט"ז במרחשוון תרצ"ט) בו ערכו הנאצים פרעות בתושבים היהודים

המונח "ליל הבדולח Kristallnacht" או "ליל הפרעות" מציין את הלילה אור לט"ז במרחשוון תרצ"ט, הלילה שבין ה – 9 ל – 10 בנובמבר 1938, בו ערכו הנאצים פרעות בתושבים היהודים. באזורים מסוימים כבר הקדימו והחלו הפרעות ב – 7 בנובמבר, ולמעשה, נמשכו הפרעות וההרג עד סוף שנת 1938.

הפרעות האלה היוו את אות הפתיחה לגירוש שיטתי, הפקעות נכסים, ובהמשך השמדת כל היהודים בגרמניה בזמן השלטון הנאצי. הייתה זו נקודת השיא של המדרגה הראשונה של השואה.

המונח "ליל הבדולח" היה יצירה של ההמונים, ונראה שנוצר על ידי תושבי ברלין בהשראת החלונות המנופצים, ובשל רסיסי הזכוכית הרבים שכיסו את הרחובות.

אחרי סיפוחה של אוסטריה Anschluss באביב 1938, גברו רדיפות היהודים ברייך הגרמני המורחב.

ב – 28 באוקטובר 1938, הוציא הגסטאפו הוראה לאסור את כל נושאי הדרכון הפולניים, ולהעביר אותם מעבר ל"גבול הירוק" לפולניה, לפני כניסתו לתוקף של החוק הפולני שביטל את תוקפם של הדרכונים. המגורשים הורדו באכזריות בשטח הפקר, ותעו במשך ימים הלוך ושוב, עד שהממשלה הפולנית נאותה להתיר להם גישה למחנה הפליטים זבונשין.

ב – 3 בנובמבר נודע להרשל גרינשפן, בחור יהודי בן 17 ממוצא פולני, אשר חי בפאריז, שגם הוריו וכל משפחתו גורשו לזבונשין. הוא רכש אקדח תופי, וב – 7 בנובמבר ירה בו בשגרירות הגרמנית בארנסט אדוארד פום-ראט vom Rath, חבר במפלגה הנאצית ומזכיר השגרירות. פום-ראט נפטר מפצעיו ב – 9 בנובמבר.

לפי ממצאי המחקרים האחרונים לא נגרם מותו של פום-ראט על ידי יריות, כי אם על ידי ה"טיפול" של רופאו הפרטי של היטלר, שהגיע במיוחד בטיסה מברלין לפאריז. ה"טיפול" נעשה בדלתיים סגורות וללא נוכחותם של רופאים אחרים.

גרינשפאן הושם בתחילה במעצר, והועבר דרך בתי כלא שונים, עד שהגיע, אחרי כניסת הגרמנים בשנת 1940 לצרפת, ומשם גורש למחנה הריכוז זאקסנהאוזן, שם נעלמו עקבותיו, וכנראה נרצח.

כאמור, כבר ב – 7 בנובמבר 1938 היו במקומות רבים התנכלויות ליהודים, לדירותיהם ולבתי כנסת. הפורעים היו שייכים לאס.א. ולאס.אס, שהופיעו בלבוש אזרחי, כאזרחים הרוצים להביע את זעם העם על ההתנקשות בפאריז, ולהסית את התושבים לנקמה.

ההיסטוריונים משוכנעים, שגם הפרעות שארעו כבר לפני ה – 9 בנובמבר, היו מכוונות מלמעלה. אין ספק שהפרעות היו מתוכננות. כבר חצי שנה לפני כן, ב- 27.4.1938 היה על היהודים למסור פרטים מדויקים על כל פריט מרכושם שערכו היה מעל 5,000 מרקים. כך ניתן היה לסמן את כל החנויות השייכות ליהודים). סימון זה נעשה על ידי מגן דוד או על ידי האות ("J" מאחר שהפרעות היו מתוכננות לחודש נובמבר, גילו גרמנים אחדים את אוזנם של יהודים חבריהם לשעבר בצבא, ושל עמיתיהם במקומות העבודה, שכנים וחברים, שמשאו עומד לקרות. קיימות עדויות רבות על התבטאויות כמו "העלמו תוך שבוע ימים" ו-"אל תעבירו הלאה". סימן נוסף להכנות שנעשו ל"זעם ההמון הספונטני" היו ההכנות שנעשו בשלושת מחנות הריכוז הגדולים, שהורחבו כבר בחודשי הסתיו המוקדמים.

לא ברור עד כמה שמפקדי המחוזות המקומיים Gauleiter פעלו על דעת עצמם, או על פי הוראות מגבוה, מברלין, אבל ידוע הוא שכל ההתפרעויות בוצעו לפי אותה מתכונת: אסיפה מקומית של כל חברי המפלגה הנאצית כונסה בדחיפות, ובהן נשמעו נאומי הסתה נגד היהודים מפי מפקד המחוז או מפי אחד ממפקדי פלוגות הסער המקומיות. בהמשך צעדו המשתתפים לעבר החנויות והדירות השייכות ליהודים, ולעבר מוסדות הקהילה היהודית, ולבסוף לעבר בית הכנסת המקומי במטרה להרוס אותם.

נוסח ההוראות שהועברו לצוותים המקומיים, היה פחות או יותר :

א. חנויות של יהודים יהרסו מידית על ידי אנשי האס. במדים. לאחר ההריסה יש להציב משמרות של אנשי האס.א. שעליהן לדאוג שלא יילקחו דברי ערך. [...] יש להזמין את העיתונות.

ב.

יש להצית מידית בתי כנסת של יהודים, אבל יש לשמר את כל הסמלים היהודים. אסור למכבי האש לפעול. יש להגן רק על בתי מגורים של גרמנים מהגזע הארי. אבל יש להוציא מהם את היהודים, כי בימים הקרובים ייכנסו לשם דיירים אריים [...].

ג. הפיהרר מבקש שהמשטרה לא תתערב.

ד. יש לפרוק את כל היהודים מנשקם. במקרה של התנגדות, יש לירות מעל ההמון.

ה. על החנויות של היהודים, בתי הכנסת וכו' שנהרסו יש לתלות כרזות בזו הלשון: 'נקמה על הרצח של פום-ראט. מוות ליהדות העולמית. אין ליצור קשר עם העמים הקשורים ליהודים'.

בתגובה לכך יצאו אנשי האס. א. במצעד בכדי לבצע את הפקודות האלה. הניהול של ההרס הוטל על משרדי התעמולה המקומיים של המפלגה הנאצית. להשלמה נוסף עוד, כנראה גם לפי פקודתו של היטלר:

כאשר מצבת כוח האדם תאפשר במהלך האירועים של הלילה הזה, יש לעצור בכל המחוזות את הכמות המרבית של יהודים, ובעיקר את בעלי המזון שבהם, שניתן להכניס לבתי המעצר.

הפרעות נמשכו גם ביום ה - 10 בנובמבר. באוסטריה הן רק התחילו באותו יום, ולכן היו גם יותר אלימות. הן נמשכו ברחבי הרייך, בעיקר באזורים הכפריים, עד לשעות אחר הצהרים

בשעות הבוקר המוקדמות של ה - 10 בנובמבר הפיצו שידורי הרדיו במרווחים של חצי שעה את ההוראה "להימנע מיד מהפגנות נוספות וממעשי נקם". האם כוח ההתמדה פעל, או שהדיעה לא נתקבלה, במקומות הקטנים הפרעות נמשכו עד ה - 11 בנובמבר, ובמקומות בודדים אפילו ב - 12 וב - 13 בנובמבר.

במקביל החל במשך היום של ה - 10 בנובמבר ביצוע ההוראה בדבר מאסרם של מעל ל - 30,000 גברים יהודים בגילאי 16 - 60 שנה. הם הועברו בימים שלאחר מכן על ידי הגסטפו ופלוגות ההגנה SS למחנות הריכוז בוכנוואלד, דאכאו וזאקסנהאוזן. לפי דיווח של יהודי תושב ברלין, לא הותירו פלוגות השמירה בשעת עריכת "מסדרי החצר" (לילות ארוכים של עמידת דום בחצר המחנה בקור המקפיא) ספק, שהמעצרים הביאו בחשבון מקרי מוות, ושזו הייתה מטרתם.

"אינכם נמצאים בבית הבראה, כי אם במשרפה (בשפה הגרמנית המילים מתחרזות) [...]. פלוגות ההגנה SS חופשיות לירות בכם כרצונם."

רובם של העצירים שוחרר רק אחרי שהם הצהירו על נכונותם להגר ולעזוב את רכושם לשלטון הנאצי.

לפי מכתב של היידריך להרמן גרינג מתאריך 11 בנובמבר 1938, נשרפו במסגרת הפרעות במרחבי הרייך בגרמניה ובאוסטריה 191 בתי כנסת, ובנוסף עוד 76 נהרסו לחלוטין. ההיסטוריונים קיבלו את המספרים האלה ללא כל בדיקה, כאשר, לאמיתו של דבר, כמעט כל בתי הכנסת במרחב השלטון הגרמני נפגעו.

עבודות המחקר החדשות של עמותת "הנצחת בתי הכנסת" אמתו זאת, ושבניגוד לאמור לעיל, מספר כולל של כ - 1,550 (!) בתי כנסת ומקומות תפילה נהרסו חלקית או לגמרי. בנוסף, נהרסו בפרעות אלה כ - 7,500 בתי עסק השייכים ליהודים, אלפי דירות של יהודים, ותריסרים רבים של מוסדות קהילה יהודים ובתי קברות.

בימים שבין ה - 9 ל - 10 בנובמבר תועדו, בדיווח פנימי של המפלגה הנאצית, לפחות 91 מעשי רצח. למעשה, מספר הקורבנות היה הרבה מעבר לכך, והם מוערכים היום בין 400 ל - 600. מספרים אלה כוללים גם מספר ניכר של מעשי התאבדות לדעת כתוצאה מהפרעות. בנוסף לכך היו גם מעשי אונס של נשים יהודיות ופגיעות גופניות קשות. עד סוף 1938 הגיע מספר הקורבנות לכ - 1,200.

קיים תיעוד על 26,000 יהודים, אולם ההערכה היא שמדובר בקרוב ל - 30,000 יהודים, שנעצרו בימים אחדים החל ב - 10 בנובמבר. מתוכם הגיעו כ - 11,000 יהודים, שכללו כ - 4,600 יהודים מווינה, למחנה הריכוז דכאו, 9,845 למחנה הריכוז בוכנוואלד וכ - 6,000 למחנה הריכוז זאקסנהאוזן. גל המעצרים הזה גבה הרבה יותר חיי אדם מאשר ליל הפרעות עצמו. מאות רבות מהעצורים האלה מתו במשך תקופת מעצרם. בבוכנוואלד מצאו את מותם 207 יהודים, בדכאו 176 ועוד מספר לא ידוע בזאקסנהאוזן. כבר עם הגיעם

למחנה הריכוז נורו מספר יהודים, ורבים מתו בניסיונות בריחה או ממאמץ יתר בעבודות הכפייה במחנות.

ההדים למאורעות האלה מחוץ לגרמניה היו בחלקם מזעזעים. כך זימנה ארצות הברית אליה את שגרירה למסירת דין וחשבון. בבריטניה הוערכו הפרעות כהפרה של מדיניות הפיוס של נוויל צ'מברליין, ותגברו את ההכנות למלחמה נגד היטלר. אולם, מאחר ולא ננקטו צעדים ממשיים על ידי ממשלת בריטניה, נחשב האירוע כניצחון אידיאולוגי של הנאצים. מאחר שה"עולם" החריש, נסללה הדרך לשואה הגדולה.

פרעות נובמבר 1938 לא היוו את הפתיחה לרדיפות היהודים בזמן הנאצים בגרמניה. הם היו כבר תוצאה של הקריאה להחרמת היהודים ב – 1 באפריל 1933, של חוקי הגזע של נירנברג ב – 1935, וכן של האיסור לעסוק במקצועות רבים, הגבלות בלימודים והחרפת החוקים נגד היהודים. הריסת בתי הכנסת שמשוה כפתיחה ל"אריזציה" שיטתית, והפכה את ההוצאה מחוץ לחוק של היהדות בגרמניה ובעולם כדבר שאי אפשר להתעלם ממנו. במבט לאחור אירוע זה הפך לאגד המקשר והמכריע בין הדיכוי והגירוש לבין הנישול וההשמדה שהיוו את המדיניות של השלטון הנאצי כלפי היהודים.

פרופ' מאיר שוורץ

ליל הבדולח .

כינוי לפוגרום שהתחולל ברחבי גרמניה ואוסטריה בליל 9-10 בנובמבר 1938. הפוגרום תואר רשמית כהתפרצות ספונטנית, שבאה בתגובה על רציחתו של המזכיר השלישי בשגרירות גרמניה בפריס ארנסט פום רט ע"י צעיר יהודי פולני בן שבע-עשרה, הרשל גרינשפן. הפרעות היו שיא חדש של סדרת התקפות על היהודים בגרמניה ובאוסטריה.

ההתקפות ההן החלו עם ה'אנשלוס', במרס 1938, וכמעט כול גורמי הממשל הנאצי נטלו בהן חלק. הרמן גרינג ערך הכנות מעשיות וחוקתיות ל"אריזציה" של רכוש היהודים, בתוקף תפקידו כאחראי ל"תכנית ארבע השנים". צווים וחוקים אחרים פגעו במעמדם האישי והציבורי של היהודים והחריפו את בידודם מן החברה הכללית. הגסטפו והס"ס, בפיקודם של הינריך הימלר ורינהרד היידריך אסרו המוני יהודים באמתלה של הפרת תקנות מנהליות או של העדר תעסוקה ונכלאו במחנות הריכוז דכאו, בוכנוולד וזקסנהאוזן. המחנות הללו הוכנו מיולי 1938 לקליטת מספר גדול יותר של יהודים. בעלי-תפקידים במפלגה הנאצית, הגאוליטרים [מושלי המחוזות] והס"א, עודדו התקפות מקומיות על בתי-עסק של יהודים ועל בתי-כנסת. השלטונות נקטו ביתר שאת במדיניות הגירה מאונס, בהכריחם יהודים לעזוב את הרייך הגרמני מבלי להתחשב במכשולים בדרך ההגירה, שנחשפו לעין-כול בעקבות תוצאותיה הזעומות של ועידת אוויאן, בה

סירבו מרבית המדינות המשתתפות לקלוט לשטחן פליטים יהודים מגרמניה. יהודים רבים יותר ויותר, יחידים וקבוצות, גורשו בכוח, בעיקר מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה לאחר פירוקה בעקבות ועידת מינכן. האירוע הבולט ביותר אירע כשגורשו ב-28 באוקטובר 1938 כ-17,000 יהודים פולנים שהתגוררו בגרמניה ונהדפו אל תוך שטח ההפקר שבין שתי המדינות. הייתה זו תגובה לתכסיס של השלטונות הפולניים שנועד למנוע מיהודי פולין את הזכות לחזור אליה מן הארצות הנתונות לשלטון גרמניה. מרבית המגורשים הושארו לנפשם סמוך לעיר הגבול זבונשין. משפחתו של גרינשפן נמנתה עם הקבוצה הזאת, ומשנודע לצעיר על מר גורלם ביקש ברוב ייאושו נקם.

בעקבות ההתנקשות, ב-7 בנובמבר, שבה נפצע פום ראט, יצא ביטאונה הרשמי של המפלגה הנאצית 'פלקישר ביאובכטר' (Voelkischer Beobachter) במאמר ראשי משסה, וכבר ב-8 בנובמבר החלו פרעות ספורדיות ביהודים. בשעות אחר הצהריים של יום 9 בנובמבר מת פום ראט. באותו ערב נאם יוזף גבלס בפני 'ותיקי הלוחמים' של המפלגה הנאצית שנאספו במינכן לטקס השנתי לציון ה'פוטש' – הפיכת הנפל של היטלר ב-9-8 בנובמבר 1923. גבלס רמז, כנראה בהסכמת היטלר, כי הגיעה העת לפעול נגד היהודים. בו בלילה נשלחו ההנחיות הדרושות לכול רחבי המדינה. בהתאם להוראות עודד הס"א את ההמון ליטול חלק בפרעות. פרצה היסטוריה המונית. בתי-כנסת נהרסו והועלו באש, חלונות-ראווה נופצו והחנויות הפרוצות נשדדו. שברי הזכוכית שכיסו את המדרכות נתנו לפוגרום את שמו – 'ליל הבדולח' או 'ליל הזכוכיות המנופצות' [להלן ליל הבדולח]. בתי היהודים הותקפו ובמקומות רבים נפגעו יהודים בגופם. נעצרו כ-30,000 יהודים, רובם אמידים ובעלי השפעה, תכופות על-פי רשימות מוכנות מראש. העצורים נשלחו למחנות הריכוז הנזכרים לעיל, ושם היו קורבן ליחס מחריד באכזריותו מצד הס"ס. זו הפעם הראשונה בה נעשו פרעות ביהודי גרמניה בקנה-מידה כה נרחב, ולו במעצר המונים. ב-10 בנובמבר הסתיימה באופן רשמי ההתנפלות האלימה, ואולם, היא נמשכה במקומות רבים עוד כמה ימים. באוסטריה החל הפוגרום רק בבוקר יום 10 בנובמבר, אך היה חמור במיוחד. נערכו מעצרים רבים ו-4,600 יהודים מוינה היו בין הנשלחים לדכאו.

הוראותיו של היידריך לגבי המעצרים נשלחו למשטרת המדינה ולס"ס רק אחרי חצות ליל 10-9 בנובמבר, כשכבר היו המהומות בעיצומן. היידריך לא נכח בפרעות במינכן, כמוהו כהימלר וגרינג. שלושתם הופתעו מיוזמתו של גבלס. הימלר פקד על הס"ס להישאר בקסרקטינים ולא ליטול חלק במהומות, ואילו היידריך אסר ביזה, אך

בלא הועיל.

ב-11 בנובמבר מסר היידריך לגרינג הערכה זמנית, ולפיה נשרפו או נהרסו 815 חנויות, 29 בתי כול-בו, ו-171 בתים ודירות של יהודים. 267 בתי-כנסת הוצתו או נהרסו כליל, אלא שמספר זה היה חלק קטן בלבד של מספר בתי-הכנסת שלמעשה נחרבו. בדו"ח נמסר ש-36 יהודים נהרגו וכמספר הזה נפצעו קשה, אולם, לאחר מכן נמסר רשמית כי מספר ההרוגים הגיע ל-91. זאת נוסף למאות היהודים שנספו במחנות הריכוז אליהם נלקחו.

לאחר הפוגרום פורסמה סדרת הוראות מנהליות וחוקתיות במגמה לקדם את השלמת המטרות הבאות: תהליך האריזציה לטובת המדינה [העברת בתי עסק לידיים אריות], החשת ההגירה, בידודם הגמור של היהודים מן האוכלוסייה הכללית, חיסול ארגון ה'נציגות הארצית של יהודי גרמניה', שעדיין היה ארגון אוטונומי למחצה, וחיסול החיים הקהילתיים היהודים. ההתפתחויות ההן נקבעו לראשונה בישיבה רבת משתתפים מקרב אנשי צמרת השלטון שכינס גרינג ב-12 בנובמבר. גרינג היה יושב הראש של הישיבה והוא הודיע כי היטלר הטיל עליו את יישום המדיניות היהודית של הרייך. בדיון שנערך לאחר הודעה זו נאמד הנזק לרכוש היהודים בכמה מאות מיליוני מרקים, ותשלומי הביטוח ל-7,500 החנויות ההרוסות הגיעו ל-25 מיליון מרק.

אחת ההחלטות הכלכליות שנתקבלו באסיפה הייתה להטיל על הקהילה היהודית קנס קיבוצי של מיליארד מרק שיהוו שילומים, כביכול, על רצח פום ראט. בהחלטות אחרות נקבע כי המדינה תפקיע את תשלומי הביטוח, ובאחריות לתיקון הנזקים יישאו בעלי-העסקים היהודים. תוכנית האריזציה תוצא לפועל בדרך שיישם שר המסחר באוסטריה הנס פישבק. על-פי הצעתו של היידריך הוחלט להטיל את ריכוז ארגון ההגירה היהודית ב'לשכה המרכזית להגירת יהודים' שתוקם בגרמניה על-פי המתכונת שפיתח אדולף איכמן בווינה. בו ביום פורסמו כמה מן הצעדים הכלכליים בעיתון הרשמי. בחודשים שלאחר מכן פורסמו צעדים נוספים, ובכללם הוראות שנועדו לערער את מעמד היהודים. לבסוף, רבים מאלו שנאסרו ונשלחו למחנות הריכוז במהלך ליל הבדולח ועלה בידם לשרוד ולהשתחרר, היגרו מגרמניה לאחר שאולצו לוותר על רוב רכושם כתנאי להגירה.

התגובה החריפה בעיתונות ובדעת-הקהל בעולם המערבי שעוררו הזוועות לא השפיעה על מדיניות הנאצים נגד היהודים. מחאת נשיא

ארצות-הברית, פרנקלין דלנו רוזולט, שהחזיר את שגריר ארצו יו וילסון מברלין והביע את זעזועו העמוק, נענתה בהחזרת השגריר הגרמני בושינגטון לביתו עקב 'התערבות ארצות-הברית בענייני הפנים של גרמניה'. ואולם, הלחץ הציבורי אילץ את מרבית ממשלות אירופה להסכים לכניסת מספר גדול יותר של פליטים, בעיקר ילדים.

יש לציין שהתחרות שהתקיימה בין מנהיגים נאצים כגון גרינג, הימלר וגבלס הולידה הצעות לפעולות אנטי יהודיות שקיצוניותן וחומרתן גברו והלכו עם הזמן. השיטות שנקטו הס"ס והס"ד בפיקודו של היידריך בליל הבדולח היו למדיניות קבועה. מכול מקום, זאת היא הדעה המקובלת במחקר ההיסטורי באשר לבחינת אירועי ליל הבדולח. ברם, ההיסטוריונים חלוקים באשר לגורמי ההתפרצות. יש הטוענים שגבלס ניצל את ההזדמנות להסלמת האלימות האנטי יהודית על-ידי פעולה מאולתרת, ויש סבורים שההתקפה תוכננה מראש. אפשר שפעלו על-פי תכנון ואלתור כאחד. מכול מקום, אין ספק כי ליל הבדולח היה נקודת מפנה, וכי הוא הכשיר את הדרך לחיסול הסופי של מעמד היהודים בגרמניה.